

OLIV TA'LIM TIZIMIDAGI MUSIQA YO'NALISHI TALABALARIGA RUS
KOMPOZITORLARI IJODINI O'RGATISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nurullayeva Nigora Karimovna

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti II bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqola oliy ta'lim tizimidagi musiqa yo'nalishi talabalariga rus kompozitorlari ijodini o'rgatishning nazariy asoslari haqida fikr yuritilgan. o'quvchi-yoshlarning musiqa madaniyatini shakllantirishning samarali omili sifatida yosh avlodga, musiqa vositasida estetik tarbiya berish bilan birgalikda, millatlararo ma'naviy rishtalarni mustahkamlash, nafaqat o'zbek milliy musiqasi balki rus musiqa madaniyatini ham chuqur o'rganish hozirgi zamon talabidir.

Kalit so'zlar: musiqa, kompozitor, ta'lim, talaba, ijod, fortepiano, vokal, romans, opera, madaniyat

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR TEACHING WORKS BY RUSSIAN
COMPOSERS TO STUDENTS OF MUSIC UNIVERSITIES

Nurullayeva Nigora Karimovna

Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages, 2-year master's student

Abstract: This article examines the theoretical foundations of teaching the works of Russian composers to music students in the higher education system. The task of providing the younger generation with aesthetic education through music is urgent, as it is an effective factor in shaping students' musical culture, strengthening spiritual ties between peoples, and promoting an in-depth study of not only Uzbek national music, but also Russian musical culture.

Keywords: music, composer, education, student, creativity, piano, vocals, romance, opera, culture

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti O'zbekistonda yoshlarning tutgan o'rnini alohida ta'kidlab, "Biz yoshlarga oid davlat siyosatini hech qachon og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan

insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz.”¹-deya urg'u berib o'tgan.

Shundan kelib chiqqan holda bo'lg'usi kadrlarni har tomonlama tayyorlash-pedagogik, texnik-texnologik, kasbiy bilim olishining o'ziga xos belgisi ularning amaliyot asosida yangilikni o'rganish, bilimga intilish, ko'nikma, malaka, mahorat darajasini ko'tarish, ishlab chiqarish va jamiyatning muhim masalalarini ochishga qaratildi. Yuqorida qayd etilgan fundamental hujjatlardan kelib chiqqan holda, o'quvchi-yoshlarning musiqa madaniyatini shakllantirishning samarali omili sifatida yosh avlodga, musiqa vositasida estetik tarbiya berish bilan birgalikda, millatlararo ma'naviy rishtalarni mustahkamlash, nafaqat o'zbek milliy musiqasi balki rus musiqa madaniyatini ham chuqur o'rganish hozirgi zamon talabidir.

XIX-asrning boshlarida rus musiqasida qudratli rivojlanish davri hisoblanadi. Rus musiqasining asoschilaridan biri bo'lgan Glinka va uning kichik zamondoshi Dargamijskiylarning realistik an'analari bir qator yangi avlod kompozitorlari: A.N.Serov, A.G.Rubenshteyn, asosan M.A. Balakerev, M.A.Musorskiy, A.P.Borodin, N.A.Riminskiy-Korsakov, P.I.Chaykovskiylarning asarlarida davom ettirildi.

60-yillar boshlarida esa ijtimoiy qarama-qarshiliklar bo'ldi. Bu albatta jamiyat hayotidagi o'zgarishlarga va san'at asarlari tematikasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. 1853-1856-yillarda Rossiya Qrim urishida yengildi. Krepostnoy huquqlari mamlakat rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Rossiyada revalyutsion harakatning avj olishida Gertsen va uning homiyligidagi norasmiy “Kolokol” (“Qo'ng'iroq”) jurnali muhim rol o'ynadi. Bundan tashqari, Chernishevskiy va Dobrolyubovlar ham shoir Nekrasov bilan “Современник” (“zamondosh”) jurnalida hamkorlik qilib, krepostnoy zulmiga qarshi dehqonlar revolyutsiyasi go'yasini ilgari surishdi. 60-yillardagi revolyutsion g'oyalar adabiyot, san'at, musiqada ham o'z aksini topdi. Rus musiqasining ilg'or namoyondalari san'atning yuksalishi va ravnaqi uchun kurash olib bordilar. Ular xalq og'ir hayotini o'z asarlarida haqqoniy tasvirlashga intildilar. Nekrasov ham o'zining she'rlarida xalqning hayoti, turmush tarzi, hamda yuksak ideallar tomon intilishining haqqoniyligini ko'rsatib berdi.

Musiqiy fan va tanqid sohasida Odoyevskiylarning davomchilari Stasov va Serovlar ish olib boradilar. Bir vaqtning o'zida G.A.Larosh, Kyuilarning

¹ Sh. Mirziyoyev “Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. Toshkent-“Ozbekiston”-2016. 16-bet

tanqidchilik faoliyatlari rivojlanaverdi. Mashhur pianist, drijor, aka-uka Anton va Nikolay Rubinshteynlar, skripkachilardan G.Venyayevskiy, violonchelchi K.Yu.Davidov, E.F.Naprovnik bir qator opera va kamer ijrochi vokalistlardan F.I.Stravinskiy, I.A.Melnikov, Yu.F.Platonova, A.N.Purgoldlar o'zlarining yuqori badiiy faoliyatlari bilan rus ijrochilik san'atini boyitdilar.

69-70-yillarda Rossiyada konsert hayotida ham birmuncha o'zgarishlar bo'ldi. Kamer va simfonik musiqa aristokratlar davrasidan chiqib, keng xalq ommasiga yetib keldi. Bu tadbirlarni amalga oshirishda Rus Musiqa jamiyatining ahamiyati katta bo'ldi. 1859-yilda Peterburgda, bir yildan so'ng Moskvada Rus Musiqa Jamiyati tashkil etildi. Uning asoschisi va tashkilotchisi Anton Grigoryevich Rubenshteyn edi. Jamiyatning asosiy maqsadi musiqa madaniyatini rivojlantirish edi. Rus musiqa jamiyatining konsertlarida rus va chet el klassik asarlari o'rin olgan edi. Rus Musiqa Jamiyati "Hammabop musiqa asarlari uchun" shiori bilan ishladi. Bu jamiyat tashkil etgan ko'plab konsertlarda rus musiqachilari o'zlarining asarlari va ijrolarini keng xalq ommasiga yetkazishga muvaffaq bo'ldilar.

Rus Musiqa Jamiyatining faoliyati bilan musiqa ta'limi muhitida bir qancha o'zgarishlar ro'y berdi. Bu jamiyat qoshida ochilgan musiqiy sinflar birinchi rus konservatoriyalarining 1862-yilda Peterburgda, 1866-yilda Moskvada ochilishiga sabab bo'ldi. Peterburg konservatoriyasining asoschisi va birinchi direktori A.P.Rubinshteyn, Moskva konservatoriyasining ham birinchi asoschisi va direktori Nikolay Grigoryevich Rubinshteynlar faoliyati Moskva musiqa xayotida katta ahamiyatga ega bo'ldi. Peterburg va Moskva konservatoriyalari birgina rus musiqachilarini emas, balki boshqa millat musiqachilarini ham tarbiyalab chiqaradi. Konservatoriyalarning birinchi bitiruvchilari rus san'atiga dadil qadamlar bilan kirib keldilar hamda Rossiyaning sharaf-shoni va iftixoriga aylandilar. Bular orasida P.I.Chaykovskiy ham bor edi, u konservatoriyani 1865-yilda tugatdi.

Peterburg konservatoriyasi bilan bir vaqtning o'zida 1862-yilda Balakirov, Stasov va drijor Lomakinlar tashabbusi bilan bepul musiqa maktabi ochildi. Agar konservatoriya professional musiqachilarni tarbiyalasa, bepul musiqa maktabi esa xalq ichidan chiqqan musiqa shnavdalariga musiqiy elementar bilimlar, xor saboqlaridan dars berar edi. Shunday qilib, 60-yillardan Rossiyada turli yo'nalishdagi dastlabki musiqa o'quv yurtlari ochildi. Shu yillarda rus musiqasi chet elda ko'proq tanila boshladi. Jumladan Balakirovning 1867-yilda Pragoga sayoxati muhim ahamiyatga ega bo'lib, u yerda Glinka operalariga drijorlik qiladi. Bundan tashqari adabiyot ham shu yillarda to'xtovsiz rivojlanadi. Bu soxaning namoyondalari Turgenev, Ostravskiy, Dostoyevskiy, Sotikov-Shedrin,

Tolstoylardir. Tasviriy san'at muhitida Kramskoy, Perov, Pekin, Kuindjilar ijod qilganlar.

60-70-yillarda rus kompozitorlari turli janrlarga murojaat qildilar. Romans muhitida Glinka va Dargamijskiyning an'analari yangi davr kompozitorlari romanslarida o'z aksini topgan.

Vokal janri XIX-asrga kelib yana yangi chiziqlar bilan to'ldirildi. Opera san'ati esa 60-70-yillarda o'ziga xos bo'lib, mavzusi jihatdan turli xil bo'lgan operalar dunyoga keldi. Ularga misol qilib, Musorskiyning "Boris Godunov", Baradinning "Knyaz Igor", Chaykovskiyning "Yevgeniy Onegen" operalarini sanab o'tish mumkin. Bir vaqtning o'zida rus operasining tarixiy, lirika-psixologik, lirika-komedik janrlari boy ko'rinishga ega bo'ldi.

Shu davrda, Chaykovskiy ijodida balet musiqasining yangi turi dunyoga keldi. Avvallari baletda musiqa 2-darajali bo'lsa, endilikda musiqa spektaklning asosiy qatnashchisiga aylandi.

60-70-yillarda Rubinshteyn, Chaykovskiy, Borodin va Rimskiy-Korsakovlar birinchi bo'lib, rus musiqasiga 4 qismli simfoniya va cholg'u konsertlari janrlarini olib kirdilar. Shu qatorda 1-qismli simfoniyalarning turlari: Uvertyuralar, fantaziyalar, simfonik syuitalar dunyoga keldi. 60-yillarda rus musiqasida bir qancha maktablar, musiqiy hayotda esa bir qancha markazlar tashkil etildi. 60-yillarda rus musiqa ijodiyotida Balakirov to'garagi a'zolari va P.Chaykovskiy katta hissa qo'shdilar. Bu ya'ni "Yangi rus maktabi" yoki Stasov tili bilan aytilganda "Qudratli to'da" deb nomlanadi. "Qudratli to'da"ga Balakirov, Kyui, Musorskiy, Borodin, Rimskiy-Korsakovlar a'zo edilar. Qudratli to'da kompozitorlari professional musiqachi bo'lishmasada, o'zlarining badiiy ijodiy qarashlariga ega bo'lib, usta musiqachilar darajasiga ko'tarilgan edi. Balakirov yosh kompozitorlarni rus milliy musiqasini rivojlantirishga yo'naltirdi va ularga kompozitorlik asoslarini o'rgatishga yordam berdi. Balakirov ajoyib kompozitor va pianonochi sifatida to'garak a'zolari orasida katta obro' qozondi. Bu haqda keyinchalik Rimskiy-Korsakov o'zining "Mening musiqiy hayotim yilnomasi" deb nomlangan kitobida shunday yozgan edi: -"Uni so'zsiz tinglashar, diqqat bilan o'rganishardi".

"Qudratli to'da" vakillari o'zlarini Glinkaning davomchilari deb hisoblashar va rus milliy musiqasini rivojlantirish bosh maqsadlari deb bilashar edilar. Ular xalq hayotini o'z asarlarida haqqoniy aks etirishni va bu asarlar xalq ommasiga yetib borishini xohlashardi. Uzoq vaqt davomida "Qudratli to'da" va Chaykovskiy ijodi qarama-qarshi ijodiy yo'nalishlarda rivojlangan degan fikrlar

rus va chet el musiqashunosligida hukm surib keldi. Ularning badiiy dunyoqarashlari, ijod uslublari turlicha bo'lishiga qaramasdan, o'sha davr uchun umumiy bo'lgan estetik intilishlar vakillari edilar.

Bu masalada Chaykovskiy 1892-yil "Петербургская жизнь" (Peterburg hayoti) deb nomlangan jurnal muxbiri bilan bo'lgan suhbatda quyidagilarni bayon qilgan edi: "Ommaviy nashrlarning bergan ma'lumotiga ko'ra men "Qudratli to'da" a'zolarini qo'llab-quvvatlamasmishman, vaholanki, Rimskiy-Korsakov mening sevimli do'stim, ajoyib kompozitor. U Yangi rus maktabining gultoji bo'lib hisoblanadi. Rimskiy-Korsakov ma'lum miqdorda zamonaviylikka bo'ysunardi. Men ham shunday, u dasturli simfoniyalar ijod qildi, men ham. Bu narsa uning an'anaviy shakldagi simfoniyalar, fugalar ijod qilishiga xalaqit bermasdi, menda ham xuddi shunday. U o'z operalarida vagnerizmga berildi yoki boshqacha so'z bilan aytganda, opera shakliga novotorlarcha munosabat bildirdi, kamroq bo'lsada menda ham shunday. Bu narsa kompozitorning o'z operalarida kvatinalar, ariyalar, eski shakldagi ansambllar yaratishiga mone'lik qilmadi, menda ham shunday. Men ko'p yillar konservatoriya professori bo'lib faoliyat ko'rsatdim, R.Korsakov ham. Xullas, bizning musiqiy faoliyat sur'atimiz turlicha bo'lishiga qaramasdan, biz bir yo'ldan bordik. Men shunday hamrohim borligidan faxrlanaman"².

60-yillarning oxirida Chaykovskiy va "Qudratli to'da" kompozitorlari o'rtasida do'stlik va ijodiy hamkorlik rivojlandi. Chaykovskiy Balakirovga o'z yangi ijod namunalaridan yuborar edi. Balakirov Chaykovskiyga "mavzu"lar taklif qilar, ijod jarayonida aniq maslahatlar berar edi (masalan, "Rameo va Jyulletta").

P.Chaykovskiy Moskvadan Peterburgga kelganida Balakirov to'garagining musiqiy kechalarida ishtirok etar edi. Uning "Rameo va Jyulletta" hamda ikkinchi simfoniyasi to'garak a'zolari tomonidan ko'tarinki ruhda kutib olindi. Shunday uchrashuvlarning birida Stasov Balakirevga: "*Sizlar besh kishi edingizlar, endi olti kishi bo'ldingizlar*",-dedi. Chaykovskiy Korsakovda uning polifoniya sohasidagi muvaffaqiyatlari munosabatlari bilan o'z xursandchiligini izhor qiladi. Moskva gazetalaridan birida Balakirevning konsertlarda dirijyorlik qilishdan mahrum etilganligi haqida o'z noroziligi bilan chiqadi va o'z faoliyatini davom ettirishi zarurligini uqtirib o'tadi.

Xullas, rus musiqasining rivojlanish jarayoniga nazar solganimizda, 60-70-yillarda "Qudratli to'da"ning bir necha rivojlanish bosqichlarini bosib o'tganligini ko'rish mumkin:

² "Rus musiqi tarixi". A.R.Baxriyev 2008. 14-b.

Birinchi-qudratli to'daning shakllanishi.

Ikkinchi-to'garak a'zolari-kompozitorlar do'stligining mustahkamlanishi. Bu mustahkam do'stlik ulardagi dunyoqarash, yagona maqsad sari intilishlarda namoyon bo'ldi.

Uchinchi-70-yillar, har bir kompozitorning o'z uslubi, individualligi namoyon bo'lgan davr. Bu davrga kelib, kompozitorlarda umumiylikdan ko'ra, individuallik, o'z mustaqil ijod yo'lini topib olganligi yaqqol namoyon bo'ladi. Bu evolyusion jarayonni har bir konkret kompozitorlarning ijod yo'li ham ko'rsatib turadi. R.Korsakovning "Piskovlik qiz" operasining birinchi tahriri, Musorgskiyning "Boris Godunov" operasi, R.Korsakovning ilk dasturli simfonik asarlari, Borodinning birinchi tajriba kamer asarlari, Musorgskiyning 50-yillardagi vokal ijodi, 70-yillardagi "Xovanshina" operasidan-Borodinning ikkinchi simfoniyasi, R.Korsakovning "May tuni" 70-80-yillardagi "Qor qiz" operalarigacha bo'lgan ijod yo'li bosib o'tildi. To'garakda Borodin hamda kompozitorlardan ko'ra ko'proq klassik uslubga sodiqligini namoyon qildi. Uning aytishicha, "Igor" M.Glinkaning "Ruslan" an'analari asosida boradi. Xuddi shu davrda boshqa to'garakchilar, masalan, Dargomijskiyning "Tosh mehmon"ida opera dramaturgiyasining o'ziga xosligi, yangi opera tugal mazmunga ega bo'lgan nomerlar va sahna bilan tugamasdan o'ziga xos ko'rinishda yakunlanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". Toshkent-"Ozbekiston"-2016.
2. A.R.Baxriyev "Rus musiqa tarixi". BuxDU "Durdona" 2008.
3. N.Nurullayeva. "Mustaqil davlatlar hamdo'stligi xalqlari kompozitorlari BuxDU "Durdona"2016.
4. Nurullayev F.G. [FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION OF CHILDREN ON THE EXAMPLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS](#). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.
5. Nurullayev F.G. [METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION](#). Web of Scientist: International Scientific Research Journal 1 (01), 83-88.
6. Нуруллаев Ф.Г. Обряды и обычи связанные с рождением и воспитанием ребенка. Музыкальное искусство и образование: традиции и инновации: сборник материалов международное научное конференции. Бухара, 2019. 317– 320 стр.

7. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.
8. Нуруллаев Ф.Г. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2020, 3-son. Buxoro. B.175-180.
9. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
10. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260 Warsaw, Poland 2020. P. 139-141.
11. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.
12. Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.
13. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
14. Nurullayev F.G. Узлуксиз таълим тизимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатишнинг ўрни ва аҳамияти// O'zbekiston Milliy Universiteti xabarлари, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021-yil 6-son.- Toshkent. B.177-186.
15. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.